

Satu Lidman

Ilona Kempainen tutkii sankaruutta ja kuolemaa

Haastateltavana VTT Ilona Kempainen (s. 1971), Helsingin yliopiston Yhteiskuntahistorian laitos, Talous- ja sosiaalhistoria.

Ilona Kempaisen väitöskirja *Isänmaan uhrit - sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (SKS) tarkastettiin maaliskuussa 2006. Väitöskirjan lisäksi hän on kirjoittanut aihepiiriin liittyviä artikkeleita mm. naisten sankarikuvista sota-ajan Suomessa (*Naistutkimus - Kvinnoforskning* 1/2007), kuoleman kokemuksista ja kuolemakäsityksistä (*Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*, Minerva 2006; *Lähde - historiatieteellinen aikakauskirja* 2006) sekä lapsista ja vanhemmuudesta sota-aikana (*Historiallinen aikakauskirja* 2/2006). Lisäksi Ilona Kempainen on esiintynyt asiantuntijana seminaareissa sekä radio- ja tv-ohjelmissa, joissa on käsitelty sota-ajan traumoja ja niiden vaikutusta Suomessa.

Sankaruus, uhrit, sota ja kuolema. Aihepiiri ei ole kevyt eikä helppo, mutta sitäkin tärkeämpi - ja eittämättä myös ajattoman ajankohtainen. Miten haluaisit tiivistää väitöskirjasi pääasiallisen sanoman?

- Väitöskirjani käsittelee sankarikuolemaa Suomessa toisen maailmansodan aikana. Kaikkia kaatuneita sotilaita sanottiin lähtökohtaisesti sankarivainajiksi, ja heidät pyrittiin evakuoimaan ja hautaamaan kotiseuduilleen. Sankarikuolema oli koko kansakuntaa koskeva asia, mutta ennen kaikkea perheen ja vainajan lähipiirin suru. Tutkimuksessani nousevat esille julkisen ja yksityisen erilaiset tulkinnat ja se, mitä kuolema ja sota merkitsevät kansakunnalle.

Väitöskirjaasi koskevassa jutussa Helsingin Sanomissa viittasi Jukka Tarkka "moninaiseen ja ahdistavaan synkkyyden kirjoon", joka tekstistäsi välittyy. Kuvaat tutkimuksessasi mm. ruumiiden tai niiden jäänteiden evakuointia, kuolinilmoitusten tyyllilajeja sekä sankarihautajaisia. Onko niin, että tällaisen aran aiheen käsittely on

mahdollista vasta nyt kun sodan kokeneista sukupolvista on aika jättämässä? Oletko toisaalta tutkijana törmännyt siihen, että elossa olevat veteraanit tai sankarivainajien omaiset pitävät tulkintaasi loukkaavana?

- En ole juurikaan kuullut puheenvuoroja siitä, että aihe tai sen tutkimustapa olisi varsinaisesti loukkaava tai ahdistava. Tässä mielessä Tarkan arvostelu on poikkeus työtäni koskevien arvioiden joukossa. Pikemminkin ihmiset, varsinkin sodan itse kokeneet henkilöt, ovat olleet tyytyväisiä siihen, että tällaistaikin aihetta tutkitaan.

Kuulut itse sukupolveen, jolla on ollut mahdollisuus tavata sotaveteraaneja. Miten tämä on vaikuttanut sinuun?

- Tutut sotaveteraanit eivät ole minulle juuri kokemuksistaan puhuneet, joten olen tehnyt tutkimusta aika puhtaalta pöydältä. En siis kuulu niihin sota-ajan tutkijoihin, joilla on henkilökohtainen suhde aiheeseen. Pikemminkin aloin suomalaista kuolemaa käsitelleen graduni aikana ihmetellä sotavuosien merkitystä kulttuurissa. Tuntui, että niitä kyllä pidettiin tärkeänä jaksottajana suomalaisen yhteiskunnan historiassa, mutta ettei sodan syvempiä kulttuurisia vaikutuksia haluttu pohtia.

Itsenäisyyspäivänä ja kaatuneiden muistopäivänä muistellaan sotiemme vainajia lähinnä sankarihengessä ja korostetaan kiitollisuutta, jota seuraavien sukupolvien tulee tuntea. Onko sankarikuolema mielestäsi teema, jota tulisi korostaa edelleen nykypäivän kouluopetuksessa vai pitäisikö mielestäsi näissä tilanteissa ~~sinusta~~ tuoda esiin myös sodan raadollisia puolia?

- Nykyinen ilmapiiri näissä asioissa on kahtalainen: virallinen puhe on melko neutraalia, eikä sankarien uhrilla minusta juuri hersytellä. Kouluopetuksessa sotaa kaiketi käsitellään edelleen 1960-luvun jälkeen yleistyneessä, sotaa ihannoimattomassa hengessä. Sitten on nuorempien, sotaa itse kokemattomien polvien edustajia, jotka haluaisivat nähdä sodissa suomalaisuuden syvimmän olemuksen, taistelevan ja pärjäävän kansan kuvan.

- Tätä kuvaa haluaisin kritisoida ensinnäkin siksi, että sodat tuottavat ihmisille suurta kärsimystä, vaikka kuolema ei omalle tai läheisen kohdalle sattuisikaan, ja toisekseen siksi, että sodat eivät tuota vain pärjäämistä ja selviytymistä. Monelle rauhaan sopeutuminen oli vaikeaa tai mahdotonta, ja sota jätti ihmisten elämään paitsi sankareita kohtaan tunnetun kiitollisuuden, myös syvät arvet.

Sekä historialliset että tämän päivän sotilaalliset kriisit todistavat, että äärimmäisissä olosuhteissa ihminen toimii eri tavalla kuin rauhanoloissa, usein omia periaatteitaan vastaan. Myös suomalaiset sotilaat suhtautuivat toveriensa kuolemaan näennäisen neutraalisti. Liian syviin tunteisiin vaipuminen olisi lamaannuttanut kyvyn ajatella ja toimia järkevästi, mikä olisi vaarantanut omat selviytymismahdollisuudet. Johtiko tällainen pakon edessä tapahtunut kuoleman relativisointi kenties siihen, että surutyö siirtyi sodan jälkeiseen aikaan tai jäi kokonaan tekemättä?

- Tätä asiaa en kyennyt väitöskirjassani juurikaan selvittämään, mutta todennäköisesti suhtautuminen vaihteli laidasta laitaan. Kaunokirjallisuudessa toki korostettiin sitä, että kuolema olisi jotenkin kyetty hyväksymään, mutta tämä tuskin oli täysi totuus. Surutyötä tehtiin kaiketi veteraanien tapaamisissa, miesten kesken, mutta samoja asioita kokemattomien oli varmasti vaikea ymmärtää mistä oli kyse. Reipas miehekkyyys on tietysti helppo tapa kuitata vaikeat asiat! Sodan kokeneet naiset saivat hekin jonkin verran tukea toisiltaan, mutta varsinkin heti sodan jälkeen sota tuntuu määrittyneen miesten asiaksi, ikään kuin naisia ei olisi mukana ollutkaan.

Väitöskirjan kirjoittaminen on pitkä prosessi, joka tuskin koskaan sujuu kommelluksitta. Mitkä olivat suurimmat yllätykset omassa tutkimusprosessissasi ja mitä nyt tekisit toisin, jos sinulla olisi siihen mahdollisuus?

- Ottaisin ainakin rohkeammin kantaa omaa tutkimusaihetta sivuavaan teoreettiseen ja muuhun kirjallisuuteen - jotenkin ujostelin pitkin matkaa sitä, että minäkin tässä teen ihan oikeaa tutkimusta tieteenalan piirissä. Olisinpa aiemmin

kuullut Marc Blochista väitelleen Anna Sivulan lauseen "ei pidä antaa filosofisen diletantismien hidastaa tutkimusta" - anteeksi jos siteeraan väärin, mutta ajatus on arvokas. Kun on tekemässä tutkimusta, jolta puuttuvat selkeät kotimaiset esikuvat, ei voi samalla revetä vielä tieteenfilosofiksi ja suureksi metodologiksi.

- Yllätyksiä matkan varrella oli paljonkin, mutta eniten yllätti se, miten hyvin sosiaalishistoriallinen ja naisen tekemä sotaa koskeva tutkimus on sittenkin otettu vastaan.

Nettisivuillasi ilmoitat, että sinua kiinnostavat "sota ja suomalainen yhteiskunta, suomalaisten sankarit sekä suomalainen kuolema" (mm. Suomen Akatemian tutkimusprojekti "Keksityt sankarit"). Mitkä ovat suomalaisen sotakuoleman ja -sankaruuden erityispiirteet verrattuna esimerkiksi Balkanin tai Afrikan kriiseihin?

- Koko sodankäynnin luonne on ollut erilainen viime vuosikymmenien sotilaallisissa kriiseissä. Toisen maailmansodan aikainen Suomi oli kiinteä kansallisvaltio, joka soti selkeää ulkoista vihollista vastaan. Tässä mielessä varsinkin talvisota oli niin sanotusti hyvä sota, oikeutettu ja ymmärrettävä, ja suomalaisten kansallinen ja uskonnollinen yhtenäisyys voitiin ainakin hetkeksi laajentaa myös poliittiseksi yhteisymmärrykseksi. Balkanilla ja Afrikassa vedotaan usein ikiaikaiseen historiaan, mutta harvoinpa näissä sodissa kohtaavat valtiot tai edes poliittisesti selvärajaiset ryhmät. Tämä tekee näiden konfliktien selvittämisestä niin vaikeaa. Kenen sankari on kansainvälisen yhteisön ruoka-apua verottava soturi, joka terrorisoi omaa kotiseutuaankin?

Anna lopuksi kolme lyhyttä neuvoa väitöskirjan tekijälle.

Ensinnäkin, älä ujostele rajata aihettasi - on helpompi laajentaa tutkimusta tarpeen mukaan kuin "haahuilla" laajojen aineistojen ja epämääräisten tutkimuskysymysten kanssa.

Toiseksi, keskity rajattuihin aineistoihin, älä kerää niitä loputtomasti. Pitkä arkistolista ei ole tutkimuksen laadun tae vaan se, mitä olet tutkimuksessa todella saanut selville.

Kolmanneksi, kirjoita ja lue kirjoittamaasi! Perinteinen kirjallisuus-arkisto-kirjoittaminen -etenemisjärjestys on hyödytön. Ajattelu kehittyy koko ajan ja voit olla pian eri mieltä koko aiheesta. Vertaile eri aikoina kirjoittamiasi teksti/käsikirjoitusversioita - joskus niistä löytyy myös jo unohtuneita helmiä.